

Kancewicz, Jan

„Wierchy. Intelligencija w Rossii. Sbornik statiej 1909-1910”, Moskwa 1991 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 84/4, 537-538

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

stwa do organów działających tylko czasowo, a posiadających status ministerialny. Jako uzupełnienie podano na s. 242-247 składy Rewolucyjnej Rady Rządowej i Węgierskiej Rady Rewolucyjnej (21 III 1919-1 VIII 1919).

Najciekawszą częścią pracy jest bezsprzecznie kilkaset biogramów (s. 251-421) poszczególnych polityków, zawierających tak informacje o ich karierze politycznej, jak i podstawowe dane personalne (m.in. miejsce urodzenia i śmierci, wykształcenie, zawód).

W stosunku do poprzednich wydań, obecne zostało uzupełnione o istotny dział (s. 439-489), prezentujący wspólnych ministrów (sprawy zagraniczne, wojsko, finanse) Austrii i Węgier (1867-1918), banów Chorwacji (1860-1919), oraz składy rządów Fiume (1867-1918). Również i ta część została zaopatrzona w krótkie szkice biograficzne.

J.K.

Wiechy. Inteligencja w Rosji. Sbornik statiej 1909-1910, "Młodaja Gwardija", Moskwa 1991, s. 462, 2 nfb.

Omawiana książka stanowi przedruk słynnych (czy też osławionych?) zbiorów artykułów rosyjskich myślicieli liberalnych, konstytucyjnych demokratów-kadetów, na ogół raczej pravicowych. Zbiór pierwszy — to same "Wiechy" — "Drogowskazy", wydany na przedwiośniu 1909 r. Drugi — zbiór artykułów stanowiących spokojną, czasami wręcz ostrożną dyskusję z "Wiechami", artykułów pisanych też przez autorów kadeckich, jednakże w porównaniu z "wiechowcami" bardziej lewicowych. Całość jest poprzedzona przedmową znanego historyka rosyjskiego liberalizmu początków XX w. W.W. Sz o ł o c h a j e w a (s. 5-20). Dopelnienie stanowią komentarze pióra N. K a z a k o w e j. Interesujące są fragmenty artykułów recenzujących "Wiechy", zamieszczone w aneksie czy załączniku ("Prilożenii") w końcu wydawnictwa (s. 455-462).

Na zbiór "Wiechy" składają się artykuły: N.A. Bierdjajew, "Prawda filozoficzna a prawda inteligenccka"; S.N. Bułgakow, "Bohaterstwo a [i?] pokuta i poświęcenie" (*podwiźniczestwo*); M.G. Gerszenzon, "Autoswiadomość twórcza"; B.A. Kistjakowski, "W obronie prawa"; P.B. Struve, "Inteligencja a [i?] rewolucja"; S.L. Frank, "Etyka nihilizmu"; A.S. Izgojew, "O młodzieży inteligenckiej".

Zbiór "Inteligencja w Rosji", będący odpowiedzią innych kadetów i postępców na "Wiechy" zawiera następujące pozycje: I.I. Pietrunkiewicz, "Inteligencja i "Wiechy" (Zamiast przedmowy)"; K.K. Arseniew, "Drogi i metody (dokonania) pokuty"; N.A. Gredeskuł, "Przełom wśród inteligencji rosyjskiej (wielkoruskiej?) i jego rzeczywisty sens"; M.M. Kowalewski, "Stosunek między wolnością a solidarnością społeczną"; P.N. Mielnikow, "Inteligencja a tradycja historyczna"; D.N. Owsianiko-Kulikowski, "Psychologia inteligencji rosyjskiej (wielkoruskiej?)"; M.A. Sławiński, "Inteligencja rosyjska (wielkoruska?) a kwestia narodowa"; M.I. Tugan (Tuhan?)-Baranowski, "Inteligencja i socjalizm".

W "Załączniku" (czy też "Aneksie") znajdujemy krótkie (od 10 do 60 wierszy) fragmenty artykułów stanowiących reakcje na "Wiechy" pióra: Rozanowa (dwa wyjątki), A. Stołypina, D. Mereżkowskiego, A. Pieszczonowa, A. Bielyja (Białego), N. Jordańskiego, abpa Antoniego (Wołyńskiego), S. Lurie, A. Kizewettera (Kiesewettera), W. Iljina (W.I. Lenina), E. Trubeckiego (którego tekst jest najobszerniejszy).

Autorzy "Wiech", jak np. P. Struve, piszą iż w Rosji istniały w XIX — początkach XX wieku dwie różne grupy społeczne: z jednej strony klasa oświecona, tj. ta, za którą w Polsce uważano i uważa się inteligencję; z drugiej — inteligencja, pod którą niedysyjszy marksista rozumiał wyłącznie inteligencję rewolucyjno-demokratyczną, a w szczególności "narodników" i socjaldemokratów. "Wiechowcy" zarzucają jej ateizm, negację zasad etyki i uważają, że inteligencja ta była opanowana przez ludomąństwo, egalitaryzm, narodnicki obskurantyzm, racjonalizm Oświecenia, materializm, pozytywizm, utylitaryzm, wreszcie — nihilizm. W rezultacie cechą tej inteligencji była walka z kulturą (s. 164).

Autorzy "Drogowskazów" nie aprobowali europeizacji Rosji przez Piotra I, humanistycznego postępu jako zerwania więzi z własną historią. Atakowali inteligenta za alienację od państwa rosyjskiego. Nawiazywali

bezpośrednio do słowianofilstwa i Dostojewskiego. Zarzucali temu inteligentowi, iż jego jedynym celem jest szczęście większości i to szczęście materialne (a w domyśle — nie duchowe). Tymczasem ośrodkiem jego dążeń powinna być jednostka, kształtowana nie przez środowisko (to — kontra materializm historyczny) lecz przez jej wrodzoną organizację psychofizyczną.

Autorzy propagowali nie tylko irracjonalizm i religijność, lecz mistykę. Wzywali inteligencję, dotąd — jak wiemy — areligijną, demokratyczną i rewolucyjną do rewizji swych dotychczasowych poglądów i pokuty, chrześcijańskiej ascezy. Mieli jej za złe, że kieruje się przede wszystkim hasłem: "precz z samowładztwem". Zarzucali jej heroizm rewolucyjny, prowadzący do jakobinizmu, subiektywną klasowość a socjaldemokratom — dogmat klasowego interesu proletariatu, co w praktyce było — ich zdaniem — identyczne z bałwochwalczym ubóstwianiem interesów swojej partii (s. 180). Uważali, że tacy działacze dążą nie do rozwoju twórczości, lecz tylko do nowego podziału dóbr na zasadzie egalitaryzmu.

Szczególnie atakowali "wiechowcy" brak poczucia odpowiedzialności moralnej ze strony inteligentów, w domyśle — czynnych rewolucjonistów, ich nie tylko romantyzm, lecz awanturnictwo, histerię (s. 64).

Taki zestaw poglądów i ocen wyzwał reakcję, jednym z wyrazów której był zamieszczony w rozpatrywanym wydawnictwie zbiór artykułów "Inteligencja w Rosji" (ukazał się w 1910 r.). Najobszerniejszy i chyba najgruntowniejszy był w nim artykuł P. Milukowa. N. Gredeskuł bronił tradycji demokracji rosyjskiej. Tuhan-Baranowski zaś bronił możliwości i konieczności nie izolacji inteligencji w stosunku do ludu, lecz współpracy z nim w warunkach pokojowego reformowania Rosji.

W artykule M. Sławińskiego o kwestii narodowej — typowo liberalnym (wzór rozwiązania — Austro-Węgry po 1866 r.) jest sporo poloników i wyrażenie nadziei, że taka polityka doprowadzi do utrzymania jedności państwowej Rosji nawet w chwili próby (s. 418).

J. Kan.

Margit Szöllösi-Janze, *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn, Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*, R. Oldenbourg Verlag. Studien zur Zeitgeschichte Band 35, München 1989, s. 499.

Autorka jest pracownikiem naukowym Institut für Neuere Geschichte der Ludwig-Maximilian-Universität Monachium, praca zaś jej dysertacją obronioną na Wydziale Filozoficznym tej uczelni w roku akademickim 1985/86. Rozprawa doktorska M. Szöllösi otrzymała w 1987 roku — i trzeba przyznać, że całkowicie zasłużenie — nagrodę Südosteuropa Gesellschaft. Jest to pierwsze wyczerpujące naukowe opracowanie poświęcone węgierskiemu ruchowi strzałokrzyżowców i jednocześnie jedna z ważniejszych monografii traktujących o europejskich masowych organizacjach pravicowych pierwszej połowy bieżącego stulecia.

Wykorzystanie przez autorkę oprócz współczesnej wypadkom publicystyki, pamiętników i opublikowanej po 1945 roku literatury, również materiałów pochodzących z archiwów z Bonn, Koblencji, Monachium, Wiednia, Budapesztu, Londynu pozwoliło na nie tylko ukazanie historii strzałokrzyżowców od powstania ich ruchu po przejęcie władzy, ale również rzucenie problemu na szersze tło historyczne i społeczne.

Monografia podzielona jest na cztery rozdziały. Wstępny jest sam w sobie jedną z lepszych analiz dziejów gospodarczych, społecznych i politycznych Węgier ery Horthy'ego. Rozdział drugi omawia historię ruchu Strzałokrzyżowców od 1935 roku do początku lat czterdziestych: powstanie Węgierskiej Partii Narodowo-socjalistycznej i Partii Strzałokrzyżowców, ich baza socjalna, podział terytorialny, metody działania, kontakty z armią, wewnętrzne spory, delegalizacja partii. Drugi zajmuje się latami 1940-1943/44, okresem przeobrażeń wewnętrznych, kolejnych prób reanimacji ruchu strzałokrzyżowców i w końcu jego przejściowego upadku. Rozdział ostatni poświęcony jest genezie, przebiegowi i skutkom przejęcia władzy: rozwój sytuacji na Węgrzech od "Akcji Margarethe" w marcu 1944 roku i wkroczenia Niemców, do przeprowadzonej przez nich w połowie października 1944 "Akcji Panzerfaust", zakończonej obaleniem ekipy Mikłosa Horthy i przekazaniem władzy ugrupowaniu Ferencza Szálasi, legalizacja władzy, współpraca z parlamentem i innymi partiami, instrumenty